

Anna KRETSCHMER\*  
Vienna

Оригинални научни рад  
Примљен: 1. 10. 2024.  
Прихваћен: 27. 2. 2025.

НА ПОЧЕЦИМА СРПСКЕ ПЕРИОДИКЕ –  
„СЛАВЕНО-СЕРБСКИЈ МАГАЗИН” И КАЛЕНДАР  
ЗАХАРИЈЕ ОРФЕЛИНА  
(Часописи и календари – жанровска иновација  
у почетном периоду српског просветитељства)

У фокусу пажње приказа је алманашко-календарна писменост код Срба (и Руса), која се може сматрати претходницом „праве” периодике. Корпус чине радови Захарија Орфелина – први српски часопис „Славено-сербскиј магазин” (1768) и „Вечниј календар” (1783), као и календари-месецацлови 18. в. код Срба и код Руса. Календари тога доба били су врста свакодневне лектире са максимално широким распоном тема занимљивих за тадашњу читалачку публику. Ово штиво нарочито је било омиљено ван градске околине, код људи којима није било лако да стижу до лектире. Сличну намену су имали и тзв. „дебели” часописи, који су у другој половини 18. века почели да се нагло шире у послепетровској Русији – и ту, пре свега, у сеоској околини и по малим варошима. Ти часописи (као и аналогне појаве у европским земљама) били су узор који је следио Орфелин. Календарна писменост се овде разматра претежно са културолошког гледишта, али са освртом на језик и стил тих текстова.

**Кључне речи:** алманашко-календарна писменост, српско просветитељство, афирмација периодике, Православна Славија

1. 1768. године изашао је из штампе први број првог српског часописа – „Славено-сербскиј магазин” Захарије Орфелина, штампан грађанском ћирилицом, што је тада још била ретка појава. Као што се зна, наставка није било – вероватно српско друштво у то доба још није било спремно за периодику. Она ће се код Срба афирмисати тек на рубу 18. и 19. века, и то у облику новина, док часописи крећу знатно касније и прате друге обрасце од оног који је пружио Орфелин у „Магазину”. Редовна периодика се и иначе појављује

---

\* [anna.kretschmer@univie.ac.at](mailto:anna.kretschmer@univie.ac.at); <https://orcid.org/0000-0001-9282-889X>

сразмерно касно. Али у Европи (укључујући и неправославне словенске пределе – тзв. *Латинску Слатвију*) већ дуго пре „праве” периодике постајао је жанр алманашко-календарне писмености. Код православних Словена он се појављује знатно касније, као и световна књижевност у целини, што је, пре свега, образложено изразитом сакралношћу православне писмене културе (Толстој 1978). На пример, у Русији и код Срба у аустријским земљама календарна књижевност се шири тек од друге половине 18. века. Ови претходници периодике код православног словенства пружају веома занимљиво поље за истраживање. У нашем приказу покушаћемо да представимо неке аспекте те књижевности код Срба у аустријским земљама, и то пре свега културолошке.

2. Срби који су се доселили у аустријске пределе током Велике сеобе донели су са собом културну традицију Православне Слатвије и њену, готово у потпуности сакралну писменост. Али током 18. века, нарочито од друге његове половине, може се пратити доследни процес секуларизације српске писмености – у контексту тзв. славеносрпске књижевнојезичке традиције. Њене временске границе нису још утврђене, али први период рада Орфелина – 1760-е године, свакако, припада њеној почетној фази. У то доба стварају се претпоставке за афирмацију више световних жанрова (поред осталог, и периодике), који у штиву Срба раније нису били заступљени.

Процес настанка жанровске парадигме новог доба код православних Словена сразмерно слабо је проучен. Веома занимљива је у овом погледу концепција тзв. *убрзаног развоја* књижевности (културе), који је, по мишљењу Георгија Гачева, био карактеристичан за православне словенске културе у доба прелаза ка културном моделу новог доба. Код њих се, наиме, за разлику од неправославне Европе, поједини културни стилови и епохе, почевши од барока и све до романтизма, не надовезују један на други, већ се одвијају готово симултано (Гачев 1964).<sup>1</sup> Таква ситуација постојала је и код Срба у Аустрији у 18. и на почетку 19. века, тј. у славеносрпско доба.

3. Захарија Орфелин (око 1726–1785) представља, вероватно, најзначајнију личност културног живота Срба у раном славеносрпском периоду. Као и већина српских учених људи свога доба, он је био под утицајем културе послепетровске Русије, Русије царица Јелисавете и Катарине Велике. У складу са тим Орфелин је „Магазин” конципирао по обрасцу тадашњих руских часописа.<sup>2</sup> То се, поред осталог, односи и на шароликост тематског репертоара „Магазина”. У његовом првом делу (стр. 17–28) наводи се мишљење руског владике Теофана Прокоповича, особе блиске цару Петру, о начелима васпитања престолонаследника. Други део (стр. 29–44) такође је посвећен проблемима васпитања – али у облику поуке оца сину, који хоће да постане војно лице. У трећем, сасвим кратком делу (стр. 45) расправља се о друштвеном статусу жена („колико кошта жена”). Одговор на то, односно коментар, даје се у следећем делу (стр. 46–47), праћен сонетом на исту тему. „Писмо Ах-

<sup>1</sup> То је било нарочито испољено код Бугара, где процес прелаза на тадашњу општеевропску културу почиње знатно касније него код Срба и источних Словена.

<sup>2</sup> О руским подлогама „Магазина” уп. Бошков 1974, 1975; Гудков 1977; Остојић 1923; Kretschmer 1989.

мета сина Солиманова к младому Али сину Ибраимову” у следећем одељку (стр. 48–69), припада у то доба популарној оријенталној прози. Затим следи наводно писмо римског цара Диоклецијана далматинском народу, у којем се прети онима који би примили хришћанство (стр. 70–71). У седмом делу „Магазина” (стр. 72–74) ради се о користи смокве по здравље и дају се практични савети за њену употребу у случају различитих тегоба. Затим следе „Епиграми” (стр. 75–76) – четири сатиричне песме на тему женидбе. Последњи део (стр. 7–95), посвећен је извештајима о „ученим делима”. Конкретно, ради се о приказу неколико српских књига, већином уџбеника одн. поучних текстова, праћеном коментарима Орфелина на његову омиљену тему, важност образовања. Битни саставни део целокупне концепције првог српског часописа представља и опиширан предговор (стр. 3–16).<sup>3</sup> Док је садржај самог часописа великим делом компилација одн. адаптација страних подлога, у предговору, као и у извештајима о „ученим делима”, заступљена је позиција самог Орфелина као представника раног српског просветитељства.

4. Тематска шароликост особина је и тзв. календарне књижевности. Веома занимљив њен тип представљају *месецеслови*. У старо доба они су чинили важан саставни део жанровског канона старе Православне Сланије – попут других богослужбених текстова, као што су апостол, типик, служабник и др.<sup>4</sup> То су били црквени календари са подацима о богослужењима и свецима по данима у години. Међутим, месецеслови се у 18. веку, и код Срба и код Руса, суштински разликују од њих, у погледу садржине, али и интенционалности. У Русији шири се тип тзв. *адрес-календара* који се (под различитим називима) штампао од 1765. све до 1917. године. У њима се, поред осталог, наводе важне државне, војне и црквене установе, чланови царског двора и круг виших званичника. Наводе се, свакако, и календарски подаци, али и разноврсне практичне информације – о вашарима, о пошти, савети за пољопривреду и домаћинство итд. Бројне паралеле са руским показују српски месецеслови славеносрпског доба. И руски и српски текстови овог типа настали су, вероватно, претежно под утицајем у централној и источној Европи тада веома популарног жанра календара.

На грађи српских месјецеслова из славеносрпског доба добро се може пратити процес секуларизације овог изворно сакралног жанра. У њему се задржава црквени календар и подаци о црквеним празницима и свецима. Али чак и његова сакрална компонента поприма обележје поучне, морално-дидактичке лектире која је у бароку и, нарочито, просветитељству заузимала веома угледно место у интенционалном репертоару писмености. Стога су у „новим” месјецесловима широко заступљене разноврсне моралне приче, које не припадају белетристици, већ је њихова основна намена духовна про-

<sup>3</sup> О посебном статусу предговора у писмености српског просветитељства уп. Брајовић 2022.

<sup>4</sup> Никита Толстој у свом моделу жанровског канона Православне Сланије не наводи експлицитно месјецеслове. По нашем мишљењу, њима би припадало место у средњем делу овог хијерархијског модела (заједно са историјским и наративним жанровима – рубрике 8–10) (Толстој 1978).

света човека. Међутим, већински део садржаја славеносрпских месјецеслова има чисто практичну намену.

Тако, „Месјецеслов” на 1794. годину<sup>5</sup> почиње са неколико уводних података о тој години. Следи преглед највећих црквених празника, праћен подацима из астрологије, наводе се и неки значајни догађаји. Затим следи црквени календар са подацима о свецима и празницима. Онда се прелази на световне садржаје – почевши са родословним подацима тадашњих европских владарских династија. Наводе се, такође, имена чланова највишег српског православног клира, као и највиших мађарских службеника. Занимљиво је да се, након годишњег прегледа важних вашара, месецеслов обраћа историји Словена – и то у дохришћанско доба, према (наводним) подацима грчких и римских аутора. Преглед почиње са тобожњим далматинским краљем Радославом, којем је посвећена песма на прилично чистом фолклорном језику, уп.:<sup>6</sup>

„Још зорица није забелила,  
Ни даница лица помолила:  
Радославу дојду гласи ружни  
Невесели, жалосни и тужни...”

Даља збивања приказују се у опет у песми, уп.:

„Љуто, жале славенска господа  
Што међ њима влада непогода.  
Краља они над собом нејмаду.  
Кога ли ће изабрат не знаду...”

Прича се даље, како по Радославова унука у Рим (где је пребивао) одлазе бани и поглавари словенских држава, одводе га у Требиње и тамо крунишу. На крају „Месјецеслов” се враћа практичним информацијама у облику табела за прерачунавање новца и камата.

5. И Орфелин се бавио жанром календара – у свом „Вечном календару” из 1783. Већ по обиму од преко 350 страна, али и у погледу садржаја, њему припада посебно и истакнуто место у том жанру –. Самом тексту претходи опширан увод, својеврстан коментар на садржај (стр. 3–15). За обавезним прегледом црквене године и подацима о свецима и богослужењима следи упутство за коришћење календара, и то на преко 70 страна (стр. 29–105). Следе разноврсни подаци којима је основна намена, како изгледа, просвета српског друштва. То су, поред осталог, приказ стварања света, основна знања о свету, планетама, звездама и другим небеским телима и појавама, о Земљи – уз податке о планинама, земљотресу и вулканима, годишњем циклусу, о ваздуху, води, ватри и пр. Даље се наводе различити хронолошки подаци, како из црквене, тако и из опште историје. Нарочито су занимљиви делови

<sup>5</sup> Користили смо текст са сајта Дигиталне Библиотеке Матице српске.

<sup>6</sup> Примери се ту и даље наводе средствима савремене српске ћирилице одн. транслитерацијом оригиналног текста; јерови се изостављају. Задржава се оригинална интерпункција, али не и оригинални правопис у целини (на пример, у погледу употребе великог/малог почетног слова одн. спојеног/растављеног писања).

посвећени дотурском периоду српске историје. Вредно је помена да се у календару наводи и листа европских виших школа, све од Болоњске – у свести Орфелина област просвете и образовања била је од централног значаја за напредак српског друштва.

Пошто је он ту област схватао веома широко, више страна у календару посвећено је саветима о здравом начину живота, и то у облику календарне табеле, од марта до фебруара (стр. 345–356). Календар се завршава подацима о квантитету дана и ноћи и упутствима за утврђивање датума. Затим следе ауторски поговор, молитва и листа исправки.

6. Као што смо већ поменули, у фокусу овог приказа су претежно културолошки аспекти горе представљених жанрова, претходника српске периодике. Ипак, њихови језик и стил нису занемарљиви – јер се у њима, нарочито код Орфелина, испољава друштвена и културна позиција аутора. Другим речима, постоје подударности одн. директне везе између особина језика и стила и ауторске интенције. Стога ћемо овде укратко приказати основне особине тог типа у Орфелновом „Магазину” и „Вечном календару”.<sup>7</sup>

6.1. За Орфелина у почетном периоду његове делатности у којем је настао „Славено-сербски магазин” (1768.) карактеристична је свесна промена језичког и стилског кода у зависности од жанра односно типа текста. У томе се одсликава општа пракса тога доба, настала, вероватно, под утицајем тзв. теорије трију стилова Ломоносова, доминантне и у раним периодима славно-српског. Стога није изненађујуће да је у „Поученију” руског владике Теофана Прокоповича, посвећеном начелима васпитања престолонаследника, представљен готово чист тадашњи руски књижевни израз високог стила са бројним црквенословенским елементима. Уп.:<sup>8</sup>

„V. Предложити первее подобает некија злочестија таковија, которија природним разсуждением јасно обличајутсја, јако непристојнија, паче же и противнија Богу таковому, каковиј и коликиј от созданија познаваем ест, например: ерес антиномов, котории закон Божиј јако непристоиниј отвергали; манихеов, котории два начала, злое и добро веровали, и антропоморфитов, котории буесловили о Бозе, будто он имеет подобнија телесному составу нашему уди, и члени, и сими примерами покажетсја, как то и сама естественнаја богословија обличает богочестие Богу непристоинное и противное, и подает вину искати истиннаго богочестија.” (стр. 21).

У „Епиграмима” су, такође, представљене готово непромењене руске подлоге – али у облику песничког средњег стила. Уп.:

„II.  
Ти упрекаеш мене: к тебе ја не склонна;  
Но ја ли в том, скажи; пред тобоју винна,  
Что не по воле ти моеј в мења вљубилсја;  
И говориш, что тем ти разума лишилсја:  
Ја разума в тебе не знала никогда,  
Как глуп тепер, таков бивал ти и всегда.” (стр. 76).

<sup>7</sup> Језичка анализа „Месјацеслова” овде се изоставља. Сматрамо да би се тој тематици било сврсисходније обратити на ширем корпусу више „Месјацеслова” и у ширем временском размаку.

<sup>8</sup> Примери се наводе према фототипском издању „Магазина” (Орфелин 1960).

Језик, једним делом веома близак српском народном, представљен је у саветима о користи смокве у случају различитих тегоба. Уп.: „2. У кога от зубне болести месо на зубах трунет, то вземши половину печене, или сирове смокве положити на бољаштее место; от чега болезан одма утиша се, и месо трулоє отпадет.” (стр. 72). Нешто мањи је удио србизама у другом одељку „Магазина” – у поуци оца сину, који се определио за каријеру официра. Овде је, вероватно, заступљена употребна норма раног славеносрпског раздобља одн. његов средњи стил. Уп.:

„Не заборављај, сине мој, у сваком делу, и к свима, показивати себе справедливим и честним, и чувај се што би никога, ако би и најмењшиј тко био, не оскорбити, или учинити кому насилие. У маршах, а јошт више у гарнизонах, не утесњавај и не обиждавај домаћин-нов, код коих стајати будеш на квартиру, да би они не принуђени били тужити се на тебе твоим командирам.” (стр. 36).

Сличан је, али не и сасвим исти, језик и стил трећег и четвртог поглавља, у којима се расправља о вредности жена. Уп.: „... У едној беспосредној компанији речено било, что жене коштујут мењше од ничто (или от ништа). Разговори о овом предложењу били многие, но не закључили се.” (стр. 45). – „Ответ на писмо о важности жен. Не знам, требует ли се, что би ја на ово предложеније како философ, или како поета ответствовао. Ако ответ има бити философическиј, то предложение оноє ест не токмо лажно и превесма лажно; но и сверху тога весма противное общему мњенију.” (стр. 46). Занимљиво је притом да језик и стил сонета којим се завршава тај одговор, битно одудара од оних у „Епиграмима” у 8. одељку, блиских тадашњем песничком руском изразу (уп. г.). Уп.:

„Мењше жене от ништа! Свак может видети,  
Да от многих већ људеј жена ест почтена.  
Сам Херкулес за љубав женску хотел прести.  
Славна Троја за жену била разорена.  
Семирамис самаја краљам ругала се:  
За Дидоном Картаго у жалост пришао;  
Клеопатра у свију похвалном стала се,  
Аспазију сам Сократ в науки слушао. ...” (стр. 47).

Управо у песничким фрагментима „Магазина” нарочито се испољавају културолошки аспекти проблематике. Стара Православна Слaviја није знала за песништво ван граница црквеног појања. Стога се песме, лирика појављују тек у процесу прелаза на европски културни модел. У Московској Русији тај процес почиње прилично рано – у каснијем 17. веку, са тзв. писменошћу „Посољског приказа” (који се бавио спољном политиком), чији су млади службеници, сразмерно добро за то доба школовани и упознати са песништвом источних Словена са пољско-литванских предела, стварали прве записане руске љубавне и шаливе песмице. Књижевно световно песништво код Срба почиње касније. Овај наводни сонет у „Магазину” представља, вероватно, један од првих покушаја у границама овог, за српску писменост новог жанра. Иначе, као што се зна, Орфелин је аутор више песама.

У последњем поглављу „Магазина”, као и у предговору, заступљен је „научни” подстил славеносрпског. Ти делови и иначе заслужују посебну пажњу, јер се у њима максимално експлицира позиција Орфелина као представника српског просветитељства. У „Извештајима о ученим делима” Орфелин се обраћа једној од централних тема свог живота – неопходности књи-га за просвету и напредак друштва. Уп.:

„У протчих европејских народов и обштества издају се тако називасме учене ве-домости и журналы, у којима постављају се известија о учених делах, то ест о том, что у коем обштеству до наук принадлежаштее важное происходит; какова где о распространении наук старања прилажу се; и каква чинет се изобретенија, која касају се исправленија наук и художеств, или обштег человеческого житија, а особливо какве где обштеполезне књиге на свет исходет. Подобнаго известија от нас из наших стран нитко требовати не может, потому, что у сербског народа тога ничега јошт не находит се. Ми намерени у наш магазин постављати иностраннија токмо известија, докле обштества наша немилосердие, кое к своему из наук само происходит могуштем благополучију имут, еданпут већ от-ложет, и подражати станут примеру других подобних обштеств, к чему и превосходнују с природы способност имут, и потребних средств, благодарение Богу, нимало не лишавају се. Правда, что принадлежит до полезных книг, ест таковых већ Сербов, кои сочиненијами своими и лепими переводами могли би некују пользу отечеству своему чинити; но по коему узроку таковији от тога удерживају се, ми другим на догадку и на досећање оставља-мо: между тим что би сколько-только учинити овој магазина нашего преградки почетак от Сербие, јавити имамо, что прошлог лета наштампане ради пользе сербског јуношества књижице под последујушtimi титулами:...” (стр. 78).

Следи приказ неколико српских књига, углавном уџбеника и приручника.

Предговор „Славено-сербском магазину” представља, у ствари, манифест, програм Орфелина за рад на њиви народне просвете. Он почиње навођењем врлина века просветитељства, који је донео бројне образовне установе и књиге из различитих области знања. Тога је било и раније – али само за ограничен број корисника који су били знали латински јер су имали могућности да се школују. Док просветитељство тежи томе да знање и обра-зовање буду приступачни што ширем кругу људи – преко књига штампаних на „сопственном” језику. Другу препреку за ширење знања Орфелин види у томе да су књиге раније биле обимне и тешке за разумевање – док се у доба просветитељства шире популарне и мале књиге из различитих области, како би знање постало доступно широким слојевима друштва. Тако је, према Ор-фелину, настала и периодика:

„Они почели издавати у почтанске дне, на недељу и на месец невелике књижке, под разними наименованијами; постављају у них, смотрећи по различију читателей, различные материе, да би свак, по своеј склонности и охоти могао чим год ползовати се.” (стр. 6).

Такве текстове Орфелин сматра веома корисним за просвећивање друштва, уп.:

„Они приметили, что читатель нечувствительно наставля се, кад у определенное вре-ме получава не много листов у еданпут; и ово наставление обикновенно тврђе у њему укоренева се, него ли великих и пространних книг. Љубопитство његово при том свагда умножава се, кад наступава време, у кое новиј лист, или нова част таквог сочиненија из штампе изићи имаде. Редко да би тко на захотео онога читати; а ради краткости свое не может оно никому досадити; и едва ли тко бацити хоће из рук, не прочитавши от начала до

конца. Чега више желити должно, кад свакиј пут ако и наимање что најдет се унутра, чим свакиј читатељ, по својему љубопитству и охоти к наукам, удовољствован будет.” (стр. 7).

Исте мотиве имао је Орфелин када је покренуо свој „Магазин”, уп.:

„Ми на тај конец закључили трудити се (призвавше Бога у помошт) собирати и издавати на печат сочиненија и преводи о разних материјах, какове токмо обществу нашему сербскому полезни бити могу, а именно: о географии, или описании земног круга, и на њему обитајуштих народоу, о благочестном воспитании, о должностях всјакаго чина људеј, не иначе предлагати будемо известија о учених делах, главнејшија у свету прошлих и настојаштег време прикљученија, различне полезне историје. К тому и такова дела, која у домостроительству, у купечеству, у мануфактурах, у архитектуре, у музики, у живописном и резном художестве и у протчих наставленија и пользу подавати могу.” (стр. 10).

Као што се зна, у границама жанровског канона Православне Славије готово није била заступљена световна писменост, односно белетристика, јер је лектира служила за спас душе читалаца (слушалаца). Али 1768. године Орфелин у „Магазину” правда њено присуство у штиву, уп.:

„Не пропустимо ми, како и за должност своју признаемо прибављати кадкад и такве материе, које служити могу к честним и позвненным забавам и увеселенијам, како то увеселителнија сонети, правоучителне притче, снове, повести, и другија стихотворческија пиитическија на нашем и руссијском езику сочиненија.” (стр. 10–11).

Занимљиво је, како Орфелин тумачи својим српским савременицима, већином непознатим са часописима, појам „магазин” у овом значењу, уп.:

„... како у магазин вештественниј собирајут из разних местах земне плоде ради удовољствија у време нужди народа; тако и о овом разумети можно из тога, что ми више говорили. Магазины вештественные имут разне преградке, ради примања разних плодов; равним образом и овај имати будет пристойне своје преградке, означене латинскими числами, и свака ова преградка содержать имаде особливую материју.” (стр. 14).

Орфелин је био свестан проблема везаних за афирмацију новог жанра — како показује његова порука на крају предговора овог првог српског часописа:

„Ради чега хотели би ми сад сперва свакому ову смелост подати, сочињавати и преводити на своем езику, како тко может и знает, не смотрећи нимало на оних, који по самољубију својему то што знајут сакривају, а делам других ману находит и поричут. Свакиј има на уму пословицу ову: Погрешностију научаемся.” (стр. 16).

6.2. Четврт века после „Магазина”, Орфелин 1783. пружа српским читалицама свој „Вечниј календар”. Занимљиво је да је језик календара прилично конзервативан и ближи црквенословенском него језик „Магазина”. Та интенционална разлика осликава се у графици — „Магазин” је штампан грађанском азбуком (што је 1768. била још ретка појава код Срба), а календар — црквеном. Свакако, ту треба узети у обзир и устаљену норму: календари и месјецеслови се код Срба у 18. веку штампају готово искључиво црквеном ћирилицом.

Особине језика и стила календара овде се приказују на примеру описа годишње структуре:

„Век.

Сто лет сочињавајут век един: зато славенским јазиком наричетеја и столетствие.

Год.

Год ест времја, в котором Солнце чрез дванадесјат знаков небесних проходит.

Год сеј разделяетсја во астрономическиј и гражданскиј. Астрономическиј год содержит времја, в којем Солнце прошед предреченнија знаки, паки приходит в точку зодиака, отъуду же изишло било. Сoderжит же 365 днеј, и 6. часов, и начинает в месјаце марте, јако тогда било сотворение всего мира. Гражданскиј год урјажден к употребленију христианских народов, и начинает с первым днем месјаца јаннуарија, ради Рождества Христова.

Месјац.

Месјац разделяетсја на лунниј и солнечниј.

Лунниј месјац ест времја, в которое луна своим порјадочним течением чрез 12. знаков зодиака проходит. Астрономи разделяјут лунниј месјац на трое: 1) Периодическиј. 2) Синодическиј, и 3) Јавителниј. ...” (стр. 29–30).

7. Овај приказ посвећен је жанровима довуковске српске писмености који су претходили појави периодике. Такви жанрови у писмености православно-словена могли су, по нашем мишљењу, да се оријентишу према традицији календарне одн. алманашке књижевности, која се већ прилично рано формирала у неправославној Европи. Она настаје, вероватно, прво на немачком говорном простору,<sup>9</sup> а код Словена шири се нешто касније – на пример, код Чеха, Словака, Лужичких Срба, тј. Словена, који нису имали своје државности. Код Пољака, који су државност изгубили тек током последњих деценија 18. века, она, напротив, није била, одн. била је само маргинално представљена. Вероватно су за њу знали и православни источни Словени у Пољско-Литванској државној унији.<sup>10</sup> Иначе, унутар Православне Слaвије световна календарна писменост почиње да се шири тек од 18. века, када су се ти Словени упознали са европском традицијом алманашко-календарне писмености. Ова тематика слабо је проучена, поготово у општесловенском контексту. Ово би, свакако, било веома занимљиво поље за даља истраживања. На пример, за упоредну анализу настанка, тематског репертоара и развојних путева таквог „календарног” штива у оквирима целокупног словенског света – од почетака па до данас. И то нарочито у Православној Слaвији – с обзиром на изражену специфику њене писане културе и културног модела у целини. Занимљиво би било, такође, позабавити се питањем, зашто тип „дебелог” часописа, који је 1768. српској публици понудио Захарија Орфелин, и који је више деценија био веома популаран у послепетровској Русији, није „заживео” на српском културном тлу. Остаје, углавном, неистражена и историја православних словенских месјацеслова – како код Срба, тако и код других православних Словена. И, на крају, остаје отворено питање, зашто је

<sup>9</sup> Као најстарији образац те врсте писмености обично се наводи *Турски календар* Гутенберга из 1455. г.

<sup>10</sup> Ова тематика, нажалост, слабо је разрађена; наша истраживања на том подручју налазе се на самом почетку.

тзв. „календарна” литература код неких Словена популарна и данас (на пример, код Луличких Срба), док је код других готово нестала без трага.

То су само неколико питања везаних за историју писмене културе код Срба и других православних Словена у освит модерног доба – а има их и више. У границама овог кратког приказа могли смо да представимо само неке одабране аспекте ове широке и још мало проучене тематике, и то више у илустративне сврхе – како бисмо скренули пажњу на ово веома занимљиво подручје.

### Извор

Орфелин 1960: *Славено-Сербскій Магазинъ*. То естъ: Собрание Разныхъ Сочинений и Преводовъ, къ пользѣ и увеселенію служащихъ. Томъ первый. Часть I. Въ Венеціи, Въ Типографіи Славено-Греческой благочестивой Димитрія Θεодосіева. 1768. Матица Српска: Фототипска издања. Нови Сад, 1960.

### ЛИТЕРАТУРА

- Бошков 1974:** М. Бошков, Захарија Орфелин и књижевност руског просветитељства, Нови Сад: *Зборник Матице Српске за славистику*, 7, 9–79.
- Бошков 1975:** М. Бошков, Из плана за другу свеску Орфелиновог „Магазина”, Нови Сад: *Годишњак Филозофског Факултета у Новом Саду*, 18/1, 355–362.
- Брајовић 2022:** А. Брајовић, О предговорима као жанру славеносрпске писмености (на грађи текстова З. Орфелина), Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 51/1, 2022, 61–70.
- Гачев 1964:** Г. Гачев, *Ускоренное развитие литературы*. Москва: Наука.
- Гудков 1977:** В. П. Гудков, Особенности воспроизведения русских текстов в «Славено-Сербском магазине», Москва: Вестник Московского Университета, 1, 57–69.
- Остојић 1923:** Т. Остојић, *Захарија Орфелин*. Живот и рад му, Београд.
- Толстој 1978:** Н. Толстој, *Однос старог српског књишког језика према старом словенском језику*, Београд: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 8/1, 15–23.
- Kretschmer 1989:** A. Kretschmer, *Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer schriftsprachlicher Texte* (am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttums), München: Slavistische Beiträge 241.

Ана Кретшмер

У ИСТОКОВ СЕРБСКОЙ ПЕРИОДИКИ – „СЛАВЯНО-СЕРБСКИЙ МАГАЗИН”  
И КАЛЕНДАРЬ ЗАХАРИЙ ОРФЕЛИНА

(Журналы и календари – жанровская инновация начального периода сербского Просвещения)

Резюме

Работа посвящена календарно-журнальной письменности эпохи Просвещения, которая была своего рода предшественницей собственно периодики у православных славян. В центре внимания находятся созданные Захарией Орфелиным (ок. 1726–1785), выдающимся представителем славяно-сербской культурной традиции, „Славяно-сербский магазин” – первый сербский журнал, вышедший (в единственном номере) в 1768 г., и „Вечный календарь” 1783 г. Кроме того, в работе рассматриваются месяцесловы, весьма популярные в России и у австрийских сербов в эпоху Просвещения. Сохраняя старое название традиционного сакрального жанра старой Православной Славии, они превращаются в преимущественно светский жанр, основная интенция которого – практическая информация и развлечение читательской публики. Автор предполагает здесь влияние популярного в неправославной Европе того времени жанра календаря с максимально широким тематическим диапазоном. Однако вопрос этот требует отдельного исследования – как и календарная письменность у славян в целом в предстандартно-языковой период.